

**НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: ГЕНЕЗА ФЕНОМЕНУ,
КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД У РАНЗІ КЛЮЧОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ,
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В ПЕРШОКЛАСНИКІВ**

Тетяна Іванівна Мієр,

*доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової
освіти Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка;*

Денис Леонідович Широков,

*студент Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка;*

Анотація. У статті розкрито генезу феномену «навчання впродовж життя». Упорядковано поняття «підготовка для подальшого життя» (Later Life Training); «навчання протягом усього життя» (Lifelong Learning); «безперервне навчання» (Lifelong Learning), «навчання впродовж життя» (Закон України «Про освіту»). Проаналізовано ключову компетентність навчання впродовж життя. Визначено компоненти основ цієї компетентності і процес їх формування в першокласників.

Ключові слова: навчання впродовж життя, безперервне навчання, дидактичне явище, дидактичний процес, ключова компетентність, навчальна діяльність, основи ключової компетентності навчання впродовж життя.

Abstract. The article revealed the results of the study the phenomenon «life-long learning». Hierarchical arrangement of concepts Later Life Training and Lifelong Learning (Law of Ukraine «On education») was implemented, which is operated in foreign and domestic scientific sources and legal normative documents. The «life-long learning» phenomenon has been analyzed by the rank of key competence in view of the legal normative rationing of its component structure. The process of forming in first-grade students the basis of key competence of life-long learning, which is singled out according to formation of educational activity, is characterized in the context of relevance between components of fundamentals of the key competence of life-long learning, which are formed in first-grade students, and the components of the key competence of life-long learning, which are formed in 2-4 grade students. The blocks

of experimental technique of forming the key competence of life-long learning in first-grade students were introduced in this article, in particular: 1) implementation of actions for organizing attention (concentration, sharing, switching, increasing); 2) creating your own learning environment based on selection activity; 3) elaboration of new educational information on the basis of binary-signaling action images; 4) performing educational activities independently and in interaction with others on the basis of action algorithms.

Key words: life-long learning, continuous learning, didactic phenomenon, didactic process, key competence, educational activities, fundamentals of key competence of life-long learning.

LIFE-LONG LEARNING: THE GENESIS OF PHENOMENON, COMPONENT COMPOSITION IN THE RANK OF KEY COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS, PECULIARITIES OF FORMATION IN FIRST-GRADE STUDENTS

Tetiana Miier, Denys Shyrov

Вступ. Навчання впродовж життя – один із пріоритетних напрямів навчання для майбутнього Європи (рішення Європейського парламенту та Ради «Про створення програми дій в області навчання впродовж життя» (2006 р.)), законодавчо унормований стратегічний орієнтир розвитку вітчизняної освіти (Закон України «Про освіту» (2017 р.)), ключова компетентність, визначена обов'язковим результатом навчання в початковій школі (Державний стандарт початкової освіти (2018 р.)). Результати процесу навчання впродовж життя розглядаються як такі, що сприяють задоволенню важливих потреб: людини (у постійному особистісному розвитку, безперервному навчанні з метою відповідності соціально-економічним змінам, умовам діяльності (навчальної, професійної), технологічному прогресу); установи (у забезпеченні конкурентних переваг наданням якісних послуг, продукуванням високоякісної продукції тощо); суспільства (у формуванні соціально активних, свідомих, ініціативних громадян, які орієнтовані на загальнолюдські цінності та законодавчо-правове унормування життєдіяльності); держави (у забезпеченні інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України).

Літературний огляд. Особистісно-суспільна значущість навчання впродовж життя обумовила розгляд його сутності під час

проведення наукових досліджень таких об'єктів як: система неперервної освіти (Т. Десятов, І. Зязюн, О. Ковальчук, В. Кремень, Л. Лук'янова, Т. Мієр, Л. Сігаєва, С. Сисоєва та ін.); неперервна дитячо-юнацька освіта (С. Гончаренко, В. Кремень та ін.); неперервна освіта дорослих й освіта впродовж життя (Т. Десятов, І. Зязюн, Л. Лук'янова, О. Огієнко, В. Савош, С. Сисоєва, Л. Сігаєва та ін.); неперервність освіти відповідно до потреб людини (С. Батишев, А. Беляєва, Б. Гершунський, М. Громкова, Т. Десятов, Н. Кузьміна, В. Ледньов, Н. Ничкало та ін.).

Навчання впродовж життя розглядається у контексті процесів становлення й розвитку неперервної дитячо-юнацької освіти, неперервної освіти дорослих та неперервної освіти впродовж життя (В. Савош) як неодмінна умова організації освіти впродовж життя, якою охоплено людину від народження й до завершення свого життя (Л. Лук'янова, С. Сисоєва, Л. Сігаєва та ін.) та феномен, що має філософську, нейрофізіологічну, психологічну й педагогічну природу (Т. Мієр).

Мета статті: висвітлення результатів дослідження наукової семантики феномену «навчання впродовж життя» у контексті генезисних процесів, упорядкування зарубіжної і вітчизняної термінологічної визначеності, піднесеності зазначеного феномену у ранг ключової компетентності, розкриття його компонентного складу та процесуальності з огляду на процес формування в першокласників навчальної діяльності.

Основна частина. Навчання впродовж життя зароджено в 1974 році прогресивними ідеями концепції Т. Хюсена «Суспільство, що навчається» (learning society) [8]. У 80-х роках ХХ століття навчання впродовж життя набуває міжнародного визнання у ранзі стратегічного напрямку розвитку світової системи освіти. Зазначеному слугувало оприлюднення концепції навчання впродовж життя такими міжнародними організаціями, як: Організація економічної співпраці та розвитку (далі – ОЕСР), ЮНЕСКО, Рада Європи.

Подальшому становленню навчання впродовж життя слугувала подія 1996 року. На зібранні міністрів держав ОЕСР сформульовано мету освітньої політики як навчання впродовж життя для всіх верств населення [5, с. 62].

Події 2006-2008 років сприяли формуванню навчання впродовж життя як процесу, який має нормативно-правову визначеність. До таких подій віднесено прийняття низки документів, а саме:

– рекомендацій Європейського Парламенту і Ради «Про основні професійні навички, необхідні для отримання освіти протягом усього життя» (від 18.12.2006 р. №2006/962/Є);

– рекомендацій Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» (від 23.04.2008 р. № 2008/С 111/01);

– рішення Європейського парламенту та Ради «Про створення програми дій в області навчання впродовж життя» (від 15.11.2006 р. № 1720).

Дослідження генезисних процесів виявило різні терміни, якими послуговуються вчені та юристи в зарубіжних та вітчизняних джерелах. Зокрема, на основі аналізу цих документів виокремлено терміни «підготовка для подальшого життя» (Later Life Training); «навчання протягом усього життя» (Lifelong Learning); «безперервне навчання» (Lifelong Learning) та «освіта протягом усього життя» (Lifelong Education). Їх упорядкування відображено на *рис. 1*.

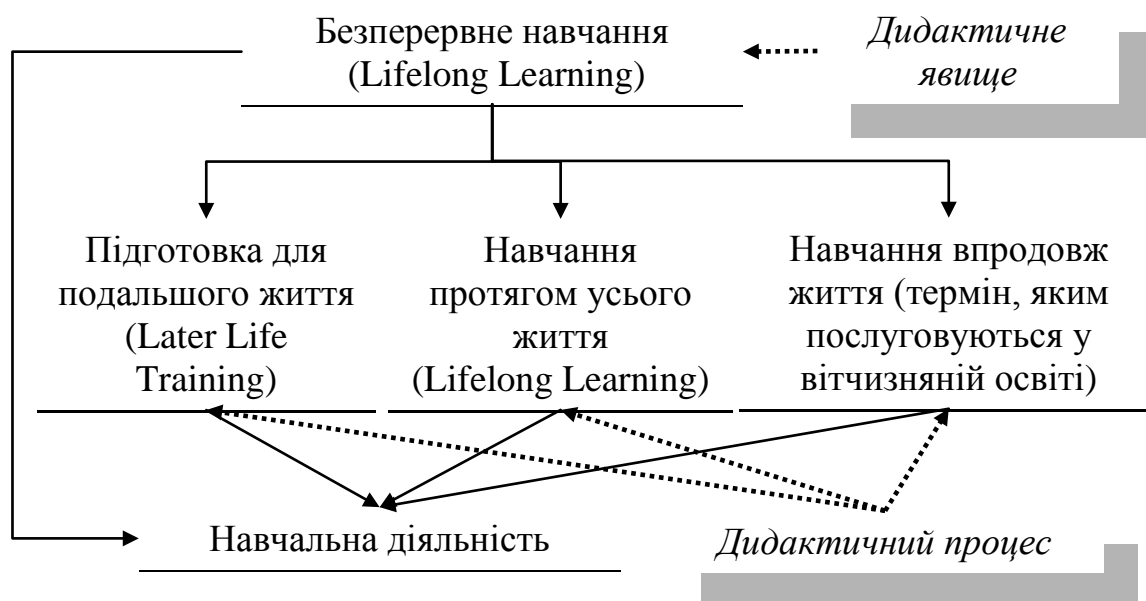

Рис. 1. Ієрархічне упорядкування наукової семантики понять, якими оперують у зарубіжних і вітчизняних наукових джерелах та нормативно-правових документах

З'ясування наукової семантики виявило смислову підпорядкованість термінів «безперервне навчання» та «навчання впродовж життя» як загального й часткового відповідно, а також тлумачення їх сутності з використанням поняття «навчальна діяльність» (*рис. 2*).

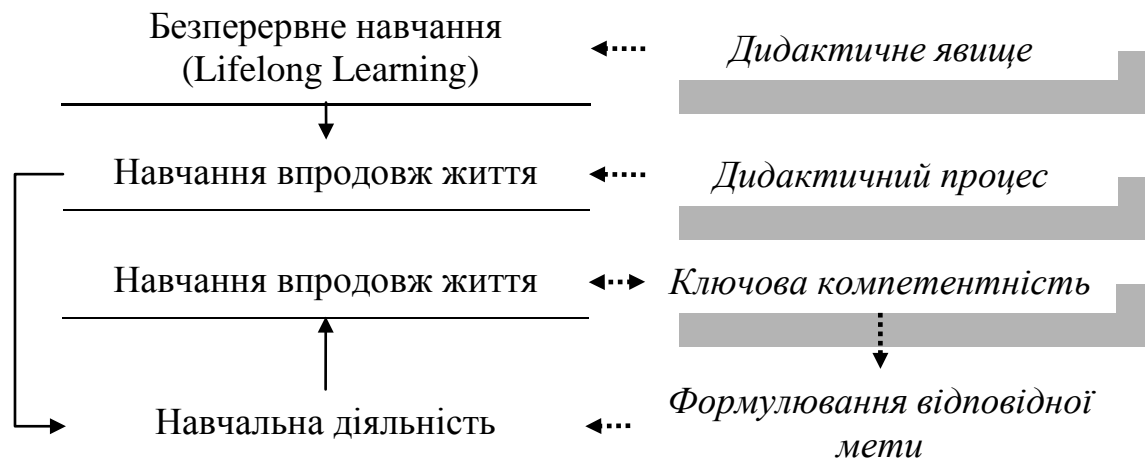

Рис. 2. Упорядкування наукової семантики термінів «безперервне навчання», «навчання впродовж життя»

Отже, терміни «підготовка для подальшого життя» (Later Life Training) та «навчання протягом усього життя» (Lifelong Learning) використовують на позначення діяльності того, хто навчається, тобто учня (включаючи й дорослого учня), із засвоєння інформації, необхідної для ефективного здійснення пізнавальної, навчальної і фахової діяльності у безпосередній або опосередкованій взаємодії з тим, хто навчає.

Терміном «безперервне навчання» (Lifelong Learning) оперують у випадках, коли йдеться про «всю навчальну діяльність, яка здійснюється протягом усього життя з метою поліпшення знань, навичок і компетентностей у межах особистої, громадянської, соціальної та (або) перспективи, пов'язаної із зайнятістю» (Making a European Area of Lifelong Learning a Realit, Брюссель, 21.11.2001 р. COM (2001)).

Входження терміну «навчання впродовж життя» до тезаурусу вітчизняної педагогічної науки позначено його піднесенням до рангу ключової компетентності. Цей факт зафіксовано в нормативно-правовому документі, зокрема у Державному стандарті початкової освіти зазначено, що ключова компетентність навчання впродовж життя виявляється в опануванні вміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організації власного навчального середовища, отриманні нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчанні працювати самостійно і в групі (пункт 7, підпункт 8 Державного стандарту початкової освіти [2]).

Аналізуючи унормоване визначення терміну «компетентність» як «динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Закон України «Про освіту», стаття 1 «Основні терміни та їх визначення»), увагу зосереджено на словосполученні «динамічна комбінація». Складові словосполучення потлумачено в словниковому джерелі таким чином: 1) комбінація – «сполучення, поєднання або розташування чогось (перев. однорідного) у певному порядку» [4, с. 295]; 2) динамічний – здатний до руху, розвитку, видозміни» [4, с. 157]. Отже, використанням словосполучення «динамічна комбінація» вказується на сутнісну природу компетентності (як особистісного психічного утворення, що утворюється в результаті здійснення навчальної діяльності й виявляється в ній) забезпечувати:

– спрямованість розвитку, тобто передбачати «неперервний процес саморуху, що характеризується постійним виникненням і утворенням нового, чого не було на попередніх етапах» [1, с. 137];

– фіксування результатів розвитку як «незворотної, спрямованої й закономірної якісної зміни матеріальних й ідеальних об'єктів, внаслідок якої виникає новий якісний стан об'єкта» [7, с. 877] (у нашому випадку суб'єкта навчальної діяльності).

Отже, у Державному стандарті початкової освіти [2] ключову компетентність навчання впродовж життя представлено як обов'язковий результат першого рівня повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій й має фіксуватися в учнів 4-го класу як здобувачів освіти, на період завершення ними першого рівня повної загальної середньої освіти, у компонентному складі, який візуалізовано на *рис. 3*.

Аналізуючи процес формування компонентів ключової компетентності навчання впродовж життя слід наголосити на тому, що цей процес має розгортатися вслід за процесом формування навчальної діяльності, здійснення якої передбачає як мотиваційну й активну включеність першокласників у процес навчання, що організовується вчителем, так і мотиваційну й активну включеність того, хто навчається, у процес навчання впродовж життя. Виокремлення психологічних основ процесу формування навчальної діяльності актуалізує питання провідної діяльності.

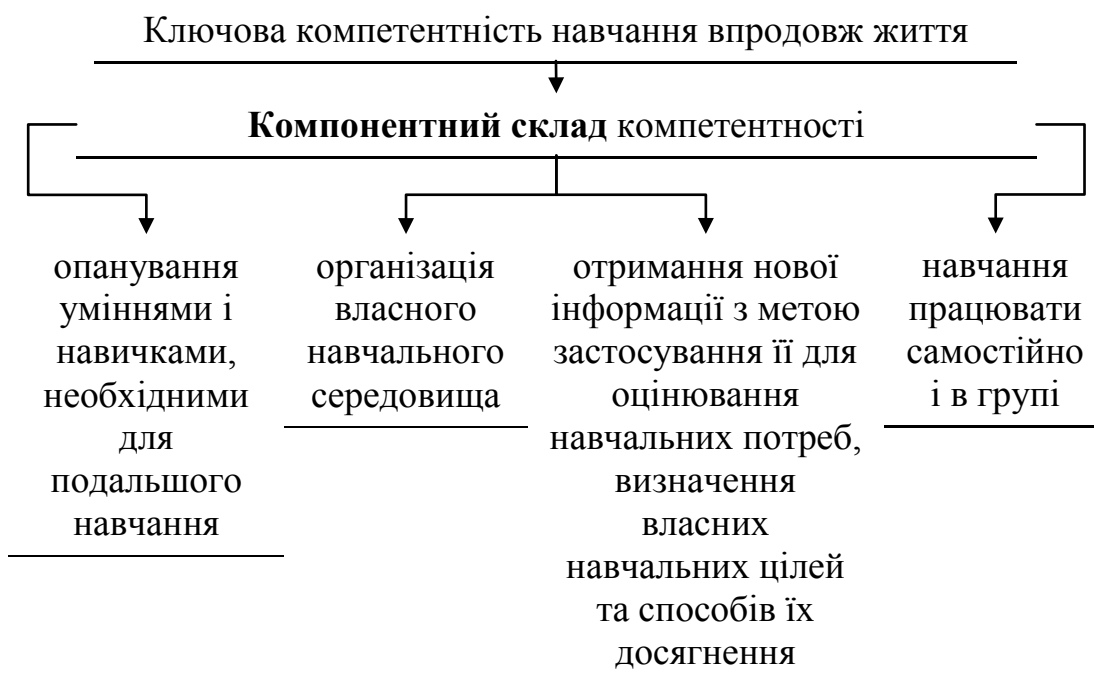

Рис. 3. Компоненти ключової компетентності навчання впродовж життя відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти [2]

За О. Леонт'євим, провідна діяльність характеризується як «діяльність, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психічних особливостях людини на даній стадії її розвитку» [3, с. 285]. Психолог наголошує на тому, що в навчальній діяльності, яка стає провідною діяльністю молодшого школяра: 1) виникають і диференціюються нові види діяльності; 2) формуються й розвиваються різні психічні процеси (як-от, пам'ять, мислення, сприймання тощо); 3) відбуваються основні психологічні зміни особистості дитини.

Процес поступового формування навчальної діяльності розгортається в період навчання дитини в першому класі, що, у свою чергу, доводить необхідність виокремлення періоду формування основ ключової компетентності навчання впродовж життя. Під час цього періоду вчителем реалізується процес формування в першокласників навчальної діяльності, який має доповнюватися процесом формування основ ключової компетентності навчання впродовж життя.

На *рис. 4* візуалізовано процес формування ключової компетентності навчання впродовж життя.

Рис. 4. Сутнісна природа формування ключової компетентності навчання впродовж життя в умовах початкової школи

Узгодження компонентів основ ключової компетентності навчання впродовж життя із компонентним складом ключової компетентності навчання впродовж життя пояснюється нами реалізованістю принципу «цілісності і наступності системи освіти» [6].

Опрацювання нормативно-правових документів [2; 6] слугувало формулюванню висновку про те, що робота з формування ключової компетентності навчання впродовж життя є актуальною і важливою частиною освітнього процесу в Новій українській школі (далі – НУШ). На формуванні ключової компетентності навчання впродовж життя позитивно позначився новий зміст і процес навчання. Зокрема встановлено змістову спрямованість освітніх галузей на формування таких компонентів ключової компетентності навчання впродовж життя, як:

– *організація власного навчального середовища*: орієнтується у близькому до місця проживання та освоєному людьми середовищі (громадянська та історична освітня галузь; 1-2 кл.); організовує власне робоче місце за допомогою дорослих (інформатична освітня галузь; 1-2 кл.); налаштовує для власних потреб відповідне програмне середовище (інформатична освітня галузь; 3-4 кл.); пояснює основні інформаційні процеси у близькому для себе середовищі (дім, школа, вулиця) на основі власних спостережень (інформатична освітня галузь; 3-4 кл.); розпізнає відомі об'єкти соціального середовища, планує прогулянку/подорож/екскурсію до об'єктів культурної спадщини рідного краю, України (громадянська та історична освітня галузь; 3-4 кл.);

– *отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення*: пояснює, чому зацікавила інформація (мовно-літературна освітня галузь; 1-2 кл.); пояснює сприйняття інформації різними органами чуття на основі власних спостережень (інформатична освітня галузь; 1-2 кл.); упорядковує власне навчання відповідно до своїх потреб та рекомендованих умов (соціальна і здоров'язберезувальна освітня галузь; 1-2 кл.); пояснює потреби свої та інших осіб; визначає, від кого та від чого залежить задоволення потреб (соціальна і здоров'язберезувальна освітня галузь; 1-2 кл.); знаходження потрібної інформації про минуле і сучасне; добирання джерела інформації відповідно до потреб і заінтересованості (громадянська та історична освітня галузь; 3-4 кл.); планує та організовує власне навчання, чергуючи його з відпочинком (соціальна і здоров'язберезувальна освітня галузь; 3-

4 кл.); розрізняє необхідні та надмірні потреби свої та інших осіб; визначає короткострокові цілі та планує конкретні дії щодо задоволення власних потреб (соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь; 3-4 кл.); критично сприймає інформацію для досягнення різних цілей (мовно-літературна освітня галузь; 3-4 кл.); визначає та обговорює цілі, основні ідеї та окремі деталі усної інформації (мовно-літературна освітня галузь; 3-4 кл.).

Результати дослідження та їх обговорення.

Експериментальна методика формування основ ключової компетентності навчання впродовж життя побудована з урахуванням узгодженості компонентного складу основ ключової компетентності навчання впродовж життя з компонентним складом ключової компетентності навчання впродовж життя, що, у свою чергу, слугувало виокремленню чотирьох блоків:

I блок – виконання дій для організованості уваги (концентрації, розподілу, переключення, збільшення об'єму);

II блок – створення власного навчального середовища на основі дії обрання;

III блок – опрацювання нової навчальної інформації на основі бінарно-сигнальних зображень дій;

IV блок – виконання навчальної діяльності самостійно та у взаємодії з іншими на основі алгоритмів спрямованості дій.

Поетапне залучення учнів до виконання завдань цих блоків слугує формуванню основ ключової компетентності навчання впродовж життя як складного особистісного утворення, компонентами якого є:

– натренованість у навичках концентрації, переключення та розподілу уваги, необхідних для формування навчальної діяльності;

– створення навчального середовища відповідно до змісту завдання;

– виконання дій з новою навчальною інформацією (оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей і способів їх досягнення);

– виконання навчальної діяльності самостійно та у взаємодії з іншими.

Процес формування в першокласників НУШ основ ключової компетентності навчання впродовж життя здійснювався з дотриманням таких умов: поетапне запровадження чотирьох блоків експериментальної методики; міжпредметний характер завдань; врахування пізнавальних інтересів і потреб учнів; залучення батьків

за умови обрання дитиною способу досягнення навчальних цілей, яким це передбачено.

Ефективність розробленої методики підтверджується даними педагогічного експерименту. На кінець формувального експерименту учні експериментального класу отримали значно вищі показники у порівнянні з показниками констатувального зрізу та показниками учнів контрольного класу.

Сформованість в першокласників НУШ основ ключової компетентності навчання впродовж життя доведено позитивною динамікою. Результати експериментального навчання засвідчили, що кількість учнів з високим рівнем сформованості основ ключової компетентності навчання впродовж життя збільшилася на 14% у експериментальному класі та 3,6% у контрольному класі та зменшилася на елементарному рівні на 9% у експериментальному класі та на 0% у контрольному класі.

Висновки. Запропонована методика позитивно вплинула на формування в першокласників НУШ основ ключової компетентності навчання впродовж життя й забезпечила реалізованість першого етапу процесу формування ключової компетентності навчання впродовж життя.

У процесі виконання дослідження було встановлено:

- смислову підпорядкованість термінів «безперервне навчання» та «навчання впродовж життя» як загального й часткового відповідно;

- вибудовування наукової семантики цих термінів на основі смислового поля поняття «навчальна діяльність»;

- використання терміну «безперервне навчання» (Lifelong Learning) на позначення дидактичного явища, а терміну «навчання впродовж життя» – дидактичного процесу та ключової компетентності;

- нормативно-правову потрактованість сутності понять «компетентність» (стаття 1 «Основні терміни та їх визначення» Закону України «Про освіту») та «ключова компетентність навчання впродовж життя» (пункт 7, підпункт 8 Державного стандарту початкової освіти);

- компонентний склад ключової компетентності навчання впродовж життя на основі нормативно-правової конкретизації змісту терміну;

- необхідність узгодження компонентного складу ключової компетентності навчання впродовж життя з компонентним складом основ ключової компетентності навчання впродовж життя;

– доцільність виокремлення основ ключової компетентності навчання впродовж життя необхідністю врахування процесу формування в першокласників навчальної діяльності.

Також у процесі виконання дослідження було сформульовано такі визначення:

– *основи ключової компетентності навчання впродовж життя* є особистісним психічним утворенням учня, що виявляються у: натренованості в навичках концентрації, переключення та розподілу уваги, необхідних для формування навчальної діяльності; створенні навчального середовища відповідно до змісту завдання; виконанні дій з новою навчальною інформацією (оцінюванні навчальних потреб, визначенні власних навчальних цілей і способів їх досягнення); виконанні навчальної діяльності самостійно та у взаємодії з іншими;

– *формування основ ключової компетентності навчання впродовж життя* є цілеспрямованим процесом, що вибудовується вчителем на міжпредметній основі, сприяє формуванню навчальної діяльності й слугує підґрунтям для реалізації процесу формування ключової компетентності навчання впродовж життя в учнів 2-4-х класів.

Література:

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Виготський. М. : Педагогика, 1991. – С. 137.
2. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
3. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения / А. Н. Леонтьев. Москва, 1983. – С. 285.
4. Новий український тлумачний словник / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : Книжковий клуб «Сімейного дозвілля», 2008. – 608 с.
5. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Авт.-упор. Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 108 с. – С. 62.
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 380.
7. Філософський словник. За ред. В. І. Шинкарука. Київ: головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук УРСР, 1973. – 877 с.
8. Husen T. The Learning Society. L.; Methuen, 1974 p.